

momenter; han er en tør, saglig og måske lidt kedelig fortæller. Det bør man som historiker ikke beklage; sikkert er det, at hans erindringer kritisk benyttet vil blive af betydelig værdi for den historiske forskning i Weimarrepublikkens slutfase. Det vil dog næppe medføre nogen ny og dermed mere positiv vurdering af Brüning.

KARL CHRISTIAN LAMMERS

CHRISTOPH M. KIMMICH: *The Free City. Danzig and German Foreign Policy, 1919–1934*. New Haven and London, Yale University Press, 1968. xii + 196s. 58 sh.

Kimmich er assistant professor i historie ved Columbia University. Hans bog om Danzig og tysk udenrigspolitik dækker en periode, der hidtil ikke er blevet beskrevet så nøje. Mellem 1919 og 1934 var Danzig jo heller ikke i brændpunktet for de internationale konflikter. Bogen bærer da også præg heraf. Hvis Danzig ikke senere havde fået en så stor betydning, ville meget af det, Kimmich beretter om, ikke have kunnet påkalde meget mere end lokalhistorisk interesse. Danzig var før 1914 en meget provinsiel og middelklassepræget by. Dens havn var kun den femte største i Tyskland med henblik på fragtom sætning.

Danzig blev dog allerede i den første fase af sin eksistens et barometer for forholdet mellem Tyskland og Polen og dermed for spørgsmålet om revision af Versaillesstraktaten eller status quo. De små Danzigsager fik således tillagt en meget større og principiel værdi. En sag om polske postkasser i Danzig 1925 blev årsag til politiske og juridiske overvejelser på højeste plan i Folkeforbundsrådet og i Den Permanente Internationale Voldgiftsdomstol i Haag.

Forf. skildrer forholdet mellem Tyskland og Danzig ud fra det synspunkt, at dette forhold var et vigtigt led i hele Weimarrepublikkens revisionspolitik i øst. Han skelner mellem 3 perioder i denne politik: 1919–25 var det ikke meget mere end et tysk regeringsønske; i Stresemanns tid 1925–29 blev det mere et led i en politisk strategi; efter 1929 var denne strategi stivnet til en doktrin, der helt var ude af kontakt med den ændrede situation. Doktrinen var for længst forældet, da Hitler 1933 forkastede den og indledte den politik, der i 1934 førte til den polsk-tyske ikke-angrebs erklæring.

Man får en udførlig beskrivelse af problemerne for Danzigfristaden, der blev skabt som et kompromis mellem de allieredes synspunkter i Versailles 1919. Danzig frygtede ustandselig polske overgreb, i enkelte kriser endog polsk annekktion. Forf. gør opmærksom på, at Danzig heller ikke før 1918 kunne klare sig selv, men fik tilskud fra regeringen i Berlin. Dertil kom nu øgede udgifter, især til administration, og et ringe beskatningsgrundlag. Disse økonomiske og finansielle problemer får man grundig besked om. De bestod for en væsentlig del i, at man af politiske grunde ikke ønskede for stor polsk aktivitet i Danzig samt ikke for stor økonomisk afhængighed af Polen. Det naturlige politiske svar fra Tyskland måtte være stor tysk støtte til Danzig. Lige fra 1919 ser man da også utallige anmodninger fra Danzig til Berlin herom. Forf. fremhæver her, at man ikke i Berlin – og især ikke i finansministeriet – altid havde særlig stor forståelse for disse krav. Königsberg var som havneby gang på gang imod at give Danzig fordele. Aus-

wärtiges Amt måtte hver gang kæmpe mod en stor ministeriel uvilje for – af politiske grunde – at få denne økonomisk urentable hjælp til Danzig igennem.

Målet for den tyske udenrigspolitik over for Danzig blev først udformet i løbet af 1920'erne. Det langsigtede mål var at genvinde Danzig og med det også den polske korridor, der adskilte Vest- og Østpreussen. Man indså, at denne løsning ikke kunne nås ved magt, så længe Tyskland var svagt. Derfor søgte man at opretholde tyskheden i Danzig ved at give stor finansiel hjælp, handelsmæssige fordele og udstrakt støtte til kulturlivet. Stresemann håbede at nå målet ved på den ene side at vinde vestmagternes tillid til Tysklands politik i almindelighed samt ved effektiv propaganda at vinde dem diplomatisk for det tyske syn på en revision af østgrænsen i særdeleshed, på den anden side ved at gøre Polen mør, idet man ventede på og om muligt fremmede Polens økonomiske sammenbrud. Tanken var så, at en international konference derpå ville gennemføre en grænserevision. Fra 1925 udviklede der sig en polsk-tysk handelskrig. I 1924 gik 43,2 % af Polens eksport til Tyskland.

Det viste sig dog, at grundlaget for den tyske politik ikke var til stede. England og Frankrig var i 1926, da tidspunktet syntes at være kommet, ikke villige til at knytte betingelser om grænseændringer til ydelsen af lån til Polen – og Polen var aldrig villig til at modtage lån på den slags betingelser. Den proklamerede Stresemannske politik havde således ringe reelle chancer for virkeliggørelse. Forf. gør opmærksom på, at østrevisionspolitikken alligevel fortsat hørte til tyske politikeres faste krav – samt at de tyske regeringer efterhånden blev fange af deres egen propaganda.

Denne propaganda beskrives udmærket, så man får et indtryk af regeringsstøtten, især efter 1925, til udbredelsen af de tyske synspunkter, fra »videnskabelige« institutter med politisk sigte og presseaktivitet til arrangementer med rundrejser til Danzig og østområderne for vestlige politikere og journalister. Man fremhævede især spørgsmålet om Danzig, hvor den etnografiske begrundelse med de 96 % tyskere dårligt kunne afvises. Det var dog en misforståelse af tyske hensigter, når franske og engelske aviser 1931–32 foreslog, at Danzig skulle overgives til Tyskland, fordi Polen nu havde bygget Gdynia. Når den tyske propaganda talte om Danzig, mente den nemlig også hele korridoren; man ønskede sandelig ikke Danzig alene.

Det var en konstant faktor i Weimartiden, at man ønskede alt eller intet, man ville ingen delløsninger. Derfor så Auswärtiges Amt også med største bekymring på de enkelte tegn hos visse Danzig-købmandskredse, bl.a. under kriserne 1923 og 1925, i retning af ønsker om en mere forsonlig holdning til Polen. Svaret var øget økonomisk hjælp til Danzig – Berlin købte Danzigs loyalitet, som forf. udtrykker det. Til trods for Tysklands egne store økonomiske problemer betalte det en væsentlig del af Danzigs pensionsudgifter, gav afgiftsfritagelser for handelen, placerede gunstige ordrer i Danzigs industri (bl.a. i skibsværftindustrien) og aftog Danzigprodukter til fordelagtige priser. Til gengæld forventede Berlin, at den uforsonlige kurs over for Polen blev opretholdt. En særlig Danzigånd – en neohanseatisk patriotisme – som visse vestlige kredse havde håbet på, var der intet af. Man følte sig som tyskere; kun de hårde økonomiske kendsgerninger kunne føre til ønsker om et bedre forhold til Polen.

Den ændrede situation i Danzigproblemet ses i striden om »full use«. Det var

Danzigs fortrin, at Polens forbindelse med havet alene foregik via den. Med konkurrencen fra Gdynia ændredes dette radikalt. Nu måtte Danzig for at klare sig i 1930 kræve af Polen, at det traktatligt var forpligtet til fuldt ud at bruge Danzig. Polen afviste; denne konflikt – som alle de øvrige – kom i årevis for Folkeforbundet. Den økonomiske krise i 1929 var katastrofal for byen. Den tyske økonomisk-finansielle støtte blev dog stadig øget af hensyn til den samlede østpolitik, men Polen kunne – som det sås i 1932 – hurtigt økonomisk og militært presse Danzig til overgivelse.

Hitler gjorde op med denne forældede østvisionspolitik og mødte heri stor modstand fra Auswärtiges Amt, der ville fortsætte den uforsonlige antipolske linje. Hitler kunne foreløbig bruge Rauschning som exponent for sin nye politik. Denne ændring skete gradvis, idet Auswärtiges Amt rutinemæssigt fortsatte den hidtidige kurs i starten. Det er interessant at se, hvor opbragt Auswärtiges Amt var over Rauschnings politik, som det fandt alt for eftergivende over for Polen. Hitlers langsigtede mål var dog helt andre end en revision af 1919-grænsen.

Fremstillingen er baseret på omfattende studier af utrykte kilder i tyske arkiver i Bonn og Koblenz. Forf. bruger både rigsministerierne, de preussiske ministeriers, fredsdelegationens, generalkonsulatet i Danzigs, det tyske gesandtskabs og politikeres papirer. Den ministerielle side synes således helt dækket. Den tyske hærs eller rigsdagens synspunkter hører man derimod intet om. Begrænsningen i arkivmaterialet kunne vel nok forsvares ud fra den valgte problemstilling, der er Danzig og den tyske udenrigspolitik. Forf. holder sig imidlertid ikke hertil, men kommer ofte ind på beskrivelser og vurderinger af den polske politik. Formodentlig af sproglige grunde har forf. helt ladet polske kilder såvel trykte som utrykte samt fremstillinger ude af betragtning. Dette giver fremstillingen et ensidigt præg. For når forf. beskæftiger sig med de polske reaktioner er det hver gang ud fra tyske kilder, som han vel at mærke refererer ukritisk. Når forf. foregiver at skildre den polske politik, er det altså i virkeligheden den tyske opfattelse af den polske politik, hvilket ofte er noget helt andet. At forf. i høj grad har ladet det i forvejen ensidige, men omfattende kildemateriale løbe af med sig afspejles også i hans vurdering af folkeforbundshøjkommissærerne, hvor de protyske Tower og Haking roses for deres upartiske mæglervirksomhed, medens både Mac Donnell og Joost van Hameln fremstilles som passive (nemlig over for de tyske ønsker) og skadelige i deres virke. Danskeren Helmer Rosting, der en kort tid var fungerende højkommissær, omtales enkelte gange.

En inddragelse af polske kilder kunne iøvrigt også have skærpet sansen for at vurdere de tyske kilder mere kritisk, idet mange af de tysk-polske samtaler findes i både tyske og polske referater. Forf. skildrer f.eks. s. 138 det vigtige møde mellem Hitler og den polske ambassadør i Berlin Wysocki 2. maj 1933. Hans kilde er et memorandum af Neurath fra samme dag. Efter et referat siger forf. derpå, at der på Wysockis anmodning efter mødet blev udsendt et communiqué, hvor Hitler udtalte sig om sin fredelige holdning. Ifølge en polsk fremstilling om de polsk-tyske relationer (M. Wojciechowski: *Stosunki polsko-niemieckie 1933–1938*, Poznań, 1965, s. 37) ses det, at nok bad Wysocki om et communiqué, men at det, som han foreslog, blev omredigeret af Hitler. Wojciechowski bruger ud over Neurath-kilden dels de meget mere udførlige utrykte Wysocki-erindringer, dels Wysockis samtidige rapport til det polske udenrigsministerium af 2/5, der er trykt i den

polske udgave af viceudenrigsminister Szembeks dagbog og papirer. Den kan nu læses i uddrag på engelsk i *Papers and Memoirs of Józef Lipski: Diplomat in Berlin 1933-39*, New York 1968. Wojciechowski konstaterer iøvrigt forskelle mellem det tyske og det polske referat. I Wysocki-redaktionen af communiquéet var der alene tale om Polens rettigheder i Danzig, i Hitlers redaktion, der var den endelige, var rammerne derimod væsentligt udvidet til at gælde alle polsk-tyske forbindelser.

Det er upræcist s. 5 at angive, at den Polske Kommission, der blev nedsat 12/2 1919 på Versailleskonferencen, skulle tage sig af grænsespørgsmål. Dens opgave var at modtage rapporter fra den Interallierede Mission, som konferencen havde sendt til Polen. Først 26/2 fik den tillige overdraget grænsespørgsmålene.

Bogen kan læses som en gengivelse af den officielle tyske holdning om Danzig-problemet, men ville have vundet væsentligt i værdi ved en mere kritisk holdning til det store nye kildemateriale og ved at have ladet referaterne og den kronologiske fremstilling i højere grad blive fulgt op af egne vurderinger.

Bagest i bogen findes en udførlig liste over de anvendte tyske arkivalier samt en bibliografi, der bl.a. registrerer propagandamateriale fra mellemkrigstiden.

KAY LUNDGREEN-NIELSEN

WERNER MASER: Hitlers Mein Kampf. München, Bechtle Verlag, 1966. 345 s.

Denne bog er Lesefrüchte som er faldet af efter Werner Masers i 1965 udgivne bog om NSDAP's tidligste historie, *Die Frühgeschichte der NSDAP*. Idegrundlaget for denne bog ligger så langt tilbage som Trevor Ropers tolkning af Hitlers program sidst i 50'erne (se herom HT 12. rk. III, s. 129 ff). Forud er gået Gerhard Weinbergs offentliggørelse af manuskriptet til »Hitlers Zweites Buch« i 1961. Tanken om at eftervise idegrundlaget i *Mein Kampf* og dets betydning for den efterfølgende tid nøjere er naturligvis en fristende opgave, men kan næppe siges at være løst med Masers metode og materiale. Det er for billigt at gentage påstandene om de vestlige statsmænds forbryderiske uvidenhed om Hitlers planer, som de kunne læse ud af *Mein Kampf*, i 1966. Tankegangen bygger blandt andet på den nu ret alment accepterede påstand om, at Hitlers skrifter er en kilde til tolkning og forståelse af Hitlers politiske løbebane; men selv for den skarpsindige iagttagere er detaileftervisningen gennem analyse af disse skrifter en mammutopgave, som i hvert fald efter min mening endnu ikke er løst tilfredsstillende. Min påstand gælder dels en egentlig kildekritisk analyse, der skal eftervise Hitlers afhængighed af en række tænkere og forfattere, dels min overbevisning om, at et teoretisk apparat, der kan benyttes til at forklare personen Hitler i dens samspil med den politiske og sociale omverden endnu fattes. Vi må her antageligt gå til modeller udviklet inden for den differentielle psykologi og benytte det efterhånden ret dækkende kildemateriale, som findes om Hitlers person, til at udfylde modellen. Netop fordi materialet er så betydeligt, kan Maser uden vanskelighed sammenstille en bog om *Mein Kampf*, men analysen er hverken original eller dybtgående, og set i det perspektiv, hvori opgaven bør ses, kan den ikke siges at være løst.